

Špecifiká postavenia českých zamestnancov na Slovensku počas druhej svetovej vojny vo verejnom, štátnom a súkromnom sektore *

PETER MIČKO – ZDENKA HEŠTEROVÁ

Katedra histórie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Specification of the status of Czech employees in Slovakia during the Second World War in the public, state and private sectors

Abstract: Shortly after the establishment of the first Czechoslovak Republic, there was a lack of national conscious educated workers in Slovakia. To address this issue, Czech employees were recruited. The number of the Czechs was thus growing gradually, and by 1930 it reached about 120,000 Czech citizens in Slovakia. The change in the political situation in 1938 considerably restricted the employment opportunities for Czech workers. After October 6, 1938 the representatives of the Hlinka's Slovak People's Party clearly demanded the departure of the Czechs from Slovakia. A significant change in the position of Czech employees in Slovakia occurred following the establishment of the Slovak Republic. The Slovak government decided to relocate all Czechs against whom it gradually adopted discriminatory legal measures.

Keywords: Czech workers, Czechoslovak Republic, Slovak Republic, Muenchen agreement

Krátko po vzniku 1. Československej republiky pociťovalo Slovensko nedostatok národne uvedomelej inteligencie. Tento deficit sa riešil príchodom českých zamestnancov. Počet Čechov na Slovensku stúpala a v roku 1930 bolo na Slovensku okolo 120 tisíc českých občanov. Podľa sčítania ľudu z toho istého roku pracovalo v štátnej správe na Slovensku 23 556 českých úradníkov, zriadencov a robotníkov.¹ Postupne sa

* Štúdiá vyšla v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 2/0043/16 „Vzostup a pád hospodárskeho vývoja Slovenska 1942 – 1945“.

¹ Pred rokom 1918 žilo na Slovensku 7468 Čechov, roku 1921 dosiahol ich počet 71 733, r. 1930 – 120 926, t.j. 3, 27% obyvateľov Slovenska a koncom roka 1938 bolo na Slovensku 93 143 českých občanov – 3,4% obyvateľstva.

Podľa sčítania z 1. 12. 1930 pracovalo v štátnej správe na Slovensku: 23 556 českých úradníkov. Z toho v súdnictve a štátnej správe 9814 (9046 Slovákov), železnice 5247 (18 157

existujúce pomery stávali problémom hlavne pre dorastajúcu slovenskú inteligenciu a v tridsiatych rokoch narastá nespokojnosť s daným stavom. Zmena politickej situácie v roku 1938 bola výrazným podnetom k obmedzeniu pracovných príležitostí pre českých zamestnancov. Po 6. októbri 1938 už predstaviteľia HSLS jednoznačne požadujú odchod Čechov zo Slovenska.

Otázka odchodu štátnych a verejných českých zamestnancov zo Slovenska, ale výrazne rezonovala v česko-slovenských vzťahoch a stala sa dôležitým argumentom HSLS aj pred voľbami do Snemu Slovenskej krajiny v decembri 1938. Na predvolebnom zhromaždení v Prievidzi 11. decembra 1938 Jozef Tiso obhajoval prejavy nacionalizmu na Slovensku podľa vytýčeného hesla „Slovensko Slovákom“:

„...Často nám vyčítajú naši protivníci, že vyhadzujeme ľudí a zbavujeme ich chleba. Tým však, že teraz odčíňujeme krivdy na Slovákoch páchané, nedopúšťame sa sami krivdy. My za šafárenie predošlého režimu nemôžeme! Je nesporné, že slovenský chlieb patrí predovšetkým Slovákom. Keby pritom slovenskom chlebe nesedelo toľko protekčných ľudí, pousadzovaných k nemu bývalými politickými stranami, nemuseli by sme dnes od toho slovenského chleba odsácať nikoho. Niektorými boľavými zásahmi slovenskej vlády nie je teda dezavovaný náš kresťanský program, ale ten 20-ročný režim, ktorý bol proti nám. Odovzdávanie, vracanie slovenského chleba Slovákom nie je protikresťanský a protikatolícky čin, ale naopak, čin najkresťanskejší, podľa zásady: Každému, čo

Slovákov), školstvo: 2399 (7122 Slovákov), vojenských gážistov z povolania 4115 (523 Slovákov), poštová služba 1981 (4328 Slovákov)

K 1. 10. 1938 bolo v štátnej správe zamestnaných 20 541 českých zamestnancov. Ministerstvo vnútra: 4384, financii: 3747, železnice: 5024, školstvo: 3200, doprava a na poštách: 1835. Mnoho Čechov na Slovensku pôsobilo aj v súkromnej sfére (celkový počet sa odhadoval na 36 000, čo zodpovedalo sčítaniu ľudu k 31.12. 1938. BYSTRICKÝ, Valerián: *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*. Prodama, Bratislava 2008, s. 184.

J. K. Hoensch uvádza v roku 1930: 9874 Čechov v politickej správe (41,3%), 2916 vo vyšších službách na železnici (50%), 1980 vo vyšších službách na poštách (29,3%). HOENSCH, J. K.: *Slovensko a Hitlerova východná politika (Hlinkova slovenská ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938-1939)*. VEDA SAV, Bratislava 2001, s. 91.; Statistische Übersicht der čechoslowakischen Republik.

Pozri. ŠPROCHA, Branislav – Pavol TIŠLIAR, Pavol: *Demografický obraz Slovenska v sčítaniach ľudu 1919 – 1940*. Tribun EU, Brno 2012, s. 164.

mu patrí, teda Slovákov slovenský chlieb...“²

Predseda autonómnej vlády, tak vo svojom prejave označil za jediného vinníka vzniknutého stavu s nedostatkom miest v štátnej a verejnej správe pre Slovákov, činnosť bývalých československých vlád, čo bolo veľmi populárne konštatovanie pred blížiacimi sa voľbami do slovenského snemu.

Odchod českých zamestnancov zo Slovenska sa už zakrátko riešil na najvyššej vládnej úrovni a stal sa dôležitým bodom vzájomných rokovaní medzi autonómnou slovenskou vládou a pražskou vládou. Nakoniec sa v decembri 1938 dospelo ku kompromisu a ústredná vláda súhlasila s odchodom 9000 českých zamestnancov zo Slovenska a vytvorením 4000 dôstojníckych miest pre Slovákov.³ Odvolaní štátni úradníci mali byť od 1. januára 1939 platení zo štátneho rozpočtu a do 31. marca mali opustiť Slovensko. Predseda ústrednej vlády Rudolf Beran zároveň autonómnej vláde ponúkol finančnú podporu pri budovaní slovenského správneho aparátu.⁴

Ako legislatívny základ na odsun „českých zamestnancov“ malo poslúžiť zakomponovanie krajinskej príslušnosti (slovenského občianstva)

² Jozef Tiso. *Prejavy a články. Zv. II. (1938 – 1944)*. (ed. FABRICIUS, M. – HRADSKÁ, K.). HŮ SAV, Bratislava 2007. Dokument 28. 1938, december 11. Prievidza. – Prejav J. Tisu na verejnej manifestácii v poslednú predvolebnú nedeľu. s. 41.

³ Napäté vzťahy medzi Čechmi a Slovákami pozorne sledovala nemecká strana, čo potvrdzuje aj správa A. Henckeho nemeckému vyslanectvu. „...Napätie medzi vládami v Prahe a v Bratislave bolo v poslednom čase také veľké, že sa zdalo, že existencia republiky je ohrozená. Želanie byť pánom vo vlastnom dome viedlo na Slovensku nielen k prepusteniu početných českých úradníkov, ale aj k osobnej a hospodárskej diskriminácii Čechov. Za príznačnú možno pokladať okolnosť, že pri príležitosti slovenských volieb postavili v jednotlivých okresoch dve urny, z ktorých jedna bola určená pre Slovákov, druhá pre Čechov a Židov. Toto opatrenie zdôvodnili tým, že hlasovacie lístky Čechov a Židov by nemali „pošpiniť“ hlasovacie lístky Slovákov. Pretože Čech je v podstate antisemitsky naladený, veľmi ho zraňuje, že je postavený na úroveň Žida. Dôsledkom týchto nálad je, že sa Česi teraz podľa možnosti vyhýbajú Slovensku, čo sa u Slovákov natoľko nepriaznivo hospodársky prejavuje, že v tomto roku sú slovenské zimné kúpeľné mestá skoro prázdne. V poslednom čase však došlo k istému uvoľneniu napätia. Navonok sa to prejavuje nielen v hospodárskych a osobných dohodách, ale predovšetkým v ceste nového prezidenta republiky na Slovensko...“ *Slovensko – nemecké vzťahy 1938 – 1941 v dokumentoch I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR*. UNIVERSUM, Prešov 2009. Dokument 40. 1938, december 28. Praha. – Výňatok z Henckeho správy Zahraničnému úradu o politickej situácii v Česko – Slovensku koncom roka 1938, s. 207.

⁴ HOENSCH, J. K.: *Slovensko a Hitlerova východná politika (Hlinkova slovenská ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938-1939)*. VEDA SAV, Bratislava 2001, s. 121.

do ústavného zákona o autonómii Slovenska. Väčšina českých úradníkov, či učiteľov nemala totiž podľa starých uhorských zákonov povinnosť nadobudnúť domovské právo v mieste svojho zamestnania (nezískali tak ani krajiniskú príslušnosť). V českých krajinách to bolo odlišné, vzhľadom ku skutočnosti, že podľa rakúskeho práva nadobúdala verejný alebo štátny úradník automaticky domovské právo v obci, kde získal miesto.⁵

Odsun Čechov zo Slovenska vyvolal v roku 1938 vlnu protičeských nálad, ktoré súviseli predovšetkým s očakávaniami získania pracovného miesta po odchádzajúcich úradníkoch, či učiteľoch. Veľmi negatívne sa pri odchode Čechov prezentovala Hlinkova garda, proti ktorej musela zasiahnuť slovenská vláda, nariadením Jozefa Tisa zo 4. novembra 1938. Obežník nariaďoval aby príslušné orgány zasiahli proti protičeským výtržnostiam.⁶

Uvedený odchod českých zamestnancov sa posudzoval a hodnotil ako nedeliteľná súčasť celkovej politickej situácie a z pohľadu Slovenska mal prispieť k zlepšeniu vzájomných česko – slovenských vzťahov. Konkrétne sa českí zamestnanci presúvali na základe vládneho nariadenia č. 382 z 23. decembra 1938. Nariadenie určovalo, že slovenská vláda dá českej (česko-slovenskej vláde) k dispozícii zamestnancov predovšetkým v nedefinitívnom služobnom pomere, hlavne zamestnancov na skúšku, zmluvných a pod. Za tento ústupok sa mali ostatným českým zamestnancom zabezpečiť všetky právne nároky ako slovenským zamestnancom. Recipročne sa taktiež mali na Slovensko vrátiť slovenskí štátni zamestnanci z českých krajín. Zostať mali zamestnanci pôsobiaci v spoločných ústredných orgánoch. Nariadenie sa predpokladalo zrealizovať do konca marca 1939.⁷

Je zaujímavé, že myšlienku odsunu Čechov zo Slovenska podporovali takisto agráристи a jednotliví predstavitelia politických strán, predovšetkým Slovenskej národnej strany. Záujem na odchode Čechov mali aj

⁵V mnohých prípadoch však samotný odsun predbehol legislatívne riešenie a nastalo vyhánanie Čechov z niektorých slovenských miest. Takisto napr. študenti vystupovali proti českým profesorom na bratislavskej univerzite. RYCHLÍK, Jan: *Česi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992. Ústav pro studium totalitních režimů. Vyšehrad, Praha 2012, s. 166.*

⁶ RYCHLÍK, Jan: *Česi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992...*, s. 168.

⁷ BYSTRICKÝ, Valerián: *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu...*, s. 194.

obyvatelia Slovenska, ktorí čakali na svoju pracovnú príležitosť a šancu videli práve v odchode Čechov zo Slovenska. Z ich odchodom spájali zlepšenie hospodárskej situácie Slovenska a nárast pracovných miest.⁸ Odchod českých zamestnancov z pozícií v štátnom aparáte, ale využila predovšetkým HSLS, ktorá na uvoľnené miesta po českých zamestnancoch dosadzovalo predovšetkým svojich členov.⁹ Nútený odchod osôb českej národnosti uvoľnil takmer 20 tisíc pracovných miest pre štátnych zamestnancov, inteligenciu a úradníkov.¹⁰

Technická realizácia odsunu českých zamestnancov zo Slovenska sa zabezpečovala v rámci Štátnej sťahovacej akcie, ktorá vznikla na presťahovanie majetku a osôb z českého pohraničia. Po dohode medzi ministerstvami dopravy ústrednej a autonómnej vlády vo februári 1939 sa jej pôsobenie prenieslo na Slovensko a organizoval ju Slovenský ústav pre starostlivosť o utečencov pri ministerstve vnútra.¹¹ V Bratislave zostala aj Štátna sťahovacia komisia (ŠSK), neskôr premenovaná na Štátnu komisiu poštových a železničných zamestnancov. Úlohou ŠSK bolo presťahovanie štátnych zamestnancov, s výnimkou armády a žandárstva, ktoré mali vlastnú Evakuačnú komisiu. Prostredníctvom Štátnej sťahovacej komisie prebiehal naďalej kontakt medzi slovenskými a českými ministerstvami a úradníkmi, čo negatívne vnímala nemecká strana. Nemecký konzul v Bratislave Ernst von Druffel niekoľko krát protestoval proti činnosti komisií, čím dosiahol zrušenie Evakuačnej komisie. Činnosť mala pôvodne zastaviť aj ŠSK, tá však zostala zachovaná a pod zámienkou presťahovania súkromných zamestnancov, ktorí však väčšinou zostali na Slovensku, bola tolerovaná aj po roku 1939. Prostredníctvom komisie napr. pražská vláda dohodla koncom jari 1939 dočasné ponechanie 1720 českých zamestnancov na Slovensku. Dokázala takisto vyrokovať otázku vzájomného vyrovnania peníží, kde bola uvedená dohoda následne včlenená do nemecko-slovenskej zmluvy zo 6. decembra

⁸BYSTRICKÝ, Valerián: *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu...*, s. 191.

⁹GEBHART, Jan - KUKLÍK, Jan: *druhá republika 1938-1939 (Svár demokracie a totality v politickém, spoločenském a kulturním životě)*. Paseka, Praha 2004, s. 91.

¹⁰SABOL, Miroslav: *Dejiny dopravy na Slovensku 1938 – 1948 (1950)*. VEDA, Bratislava 2015, s. 18.

¹¹BYSTRICKÝ, V.: *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu...*, s. 196.

1940.¹²

Zaujímavá situácia pri odsune zamestnancov do Čiech nastala napr. v rezorte školstva, kde pôsobilo veľké množstvo českých učiteľov. Ako konštatoval vtedajší prednosta odboru na ministerstve školstva Pavol Čarnogurský, *„premiestňovanie českých učiteľských síl zo Slovenska bolo treba robiť z dvoch dôvodov: umožniť existenciu Slovákom učiteľom a vlastné poslanie školy zveriť príslušníkom vlastného národa, lebo mať školstvo v rukách nielen administratívne, ale najmä obsahom výučby a výchovy v zhode s potrebami národa, to je základná požiadavka národnej svojbytnosti.“*¹³

Uvedené dôvody sa však v mnohých prípadoch minuli účinku, pretože viacero českých učiteľov, či učiteliek bolo po dlhých rokoch na Slovensku zrastených s miestnym prostredím a veľmi ťažko opúšťali svoje pôsobiská i napriek tomu, že v českých krajinách dostávali zväčša výhodnejšie miesto. Na druhej strane ani nútený odchod českých učiteľov však celkom nevyriešil nedostatok učiteľských miest pre slovenskú inteligenciu, a preto musela slovenská autonómna vláda siahnuť napr. k osobitnému opatreniu a prepustila vydaté učiteľky, u ktorých sa predpokladalo, že manžel dokáže rodinu užiť samostatne.

Eminentní záujem o uvoľnené miesta po odchode českých profesorov z bratislavskej univerzity, prejavili aj nemeckí vysokoškolskí pedagógovia. Ohľadom uvedenej možnosti poslal nemecký konzul Ernst von Druffel správu zahraničnému úradu. Správa reagovala na pripis úradovne Splnomocnenca NSDAP pre zahraničnopolitické otázky z 22. februára 1939: *„Ríšske vedenie Nacionálno-socialistického zväzu docentov nám oznámilo, že českí profesori, až na malé výnimky, sú nútení opustiť svoje miesta na bratislavskej univerzite. Ríšsky vodca zväzu docentov navrhuje, aby vzniknuté medzery v pedagogickom zbore zaplnili nemeckí profesori.“*

Nemecký konzulát na pripis reagoval 2. marca 1939: *„Univerzita v Bratislave je slovenskou univerzitou so slovenčinou ako vyučovacím jazykom. Nemeckí docenti z tohto dôvodu neprichádzajú do úvahy. Za nemecké vysoké školy v Československu možno považovať nemeckú univerzitu v Prahe a technickú vysokú školu v Brne. Slovenská strana nemá záujem na tom, aby českých*

¹² RYCHLÍK, Jan: Vznik Slovenského štátu a česká spoločnosť. in: *Rozbitie alebo rozpad?* (ed. BYSTRICKÝ, V. – MICHELA, M. – SCHVARC, M. a kol.). VEDA, HÚ SAV, Bratislava 2010, s. 398.

¹³ ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938. VEDA, Bratislava 1993, s. 205.

*profesorov nahradili nemeckí.*¹⁴

K výraznej zmene v postavení českých zamestnancov na Slovensku došlo po vzniku Slovenského štátu. Slovenská vláda na zasadnutí 18. marca 1939 prijala zásadu neviazať sa dohodou uzavretou v decembri 1938 a rozhodla sa problém vyriešiť odsunom všetkých Čechov. Rozsiahla vlna odsunu zasiahla veľmi rýchlo ozbrojené zložky, kde už od 22. marca začala rozsiahla evakuácia vojakov, 24. marca odštartoval odsun četníkov, ktorých nasledovali ostatní zamestnanci ministerstva vnútra¹⁵(k 30. júnu 1939 slúžilo v slovenskej armáde 104 dôstojníkov a 136 poddôstojníkov českej národnosti).¹⁶

V tom istom čase vyzvalo ministerstvo národnej obrany v Bratislave všetky vojenské osoby a civilných zamestnancov slovenskej národnosti, ktorí boli ešte v Čechách a na Morave, aby sa čo najskôr písomne prihlásili na ministerstve národnej obrany v Bratislave.¹⁷

Podobný záujem mala aj česká strana. Keď sa pražský minister obrany Jan Syrový dozvedel o vzniku Slovenského štátu, kontaktoval Bratislavu, ktorú informoval, že jeho úmyslom je presunúť slovenských vojakov z českých zemí na Slovensko a recipročne stiahnuť české jednotky s ich vojenským materiálom do protektorátu.¹⁸ Pre dohľad nad majetkovými záležitosťami českých vojakov bola zriadená Evakuačná a likvidačná komisia pre vojenských príslušníkov Protektorátu Čechy a Morava.

Odchod Čechov znamenal silný zásah do bojaschopnosti slovenskej armády. Aby sa aspoň čiastočne vykryli nedostatky v dôstojníckom

¹⁴ SCHVARC, Michal – SCHRIFFL, David: „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu *Dokumenty II. ÚPN – HÚ SAV – SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov*, Bratislava 2010, Dok. č. 89 - 1939, marec 2. Bratislava. – Správa nemeckého konzula E. von Druffela Zahraničnému úradu o možnosti zamestnávania nemeckých vysokoškolských pedagógov na bratislavskej univerzite, s. 469.

¹⁵ Slováč: *Českí policajti a četníci odchádzajú zo Slovenska*. 25. marca 1939.

¹⁶ RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992...*, s. 211; ZUDOVÁ – LEŠKOVÁ, Zlatica: *Postavenie Čechov v Slovenskej republike 1939 – 1945*. in: *Historie a vojenství*, 40, 1991, č. 1, s. 53.

¹⁷ Slováč: *Vojenským a civilným zamestnancom – Slovákom v Čechách a na Morave*. 25. marca 1939, s. 3.

¹⁸ JAŠEK, Peter: *Odsun českých vojakov zo Slovenska po vzniku Slovenského štátu*. in: *Rozbitie alebo rozpad?* (ed. BYSTRICKÝ, V. – MICHELA, M. – SCHVARC, M. a kol.). VEDA, HÚ SAV, Bratislava 2010, s. 506.

zbores, minister Čatloš vyzval dôstojníkov v zálohe, aby vstúpili do aktívnej služby. Navyše na území ohrozených východných okresov prebehla už 15. marca mobilizácia piatich najmladších ročníkov I. zálohy, pričom do armády nastupovali iba Slováci.¹⁹ Problémy s naplnením stavu dôstojníckeho zboru sa prejavili už zakrátko v Malej vojne s Maďarskom a úplne sa stratu dôstojníkov nepodarilo naplniť ani v nasledujúcich rokoch.

Situácia s personálnym obsadením dôstojníckeho zboru sa po odchode českých dôstojníkov riešila predovšetkým aktívnymi vyššími dôstojníkmi slovenskej národnosti, ale i dôstojníkmi českej národnosti, ktorí boli prijatí do slovenskej armády. Okrem toho boli reaktivovaní vyšší dôstojníci Slováci, penzionovaní ešte za 1. ČSR (napr. A. Pulanich a A. Čunderlík). Nedostatok nižších dôstojníkov MNO riešilo aktivovaním záložných dôstojníkov, ktorí boli preložení do zálohy ešte počas československej armády. Pomerne veľa dôstojníkov sa do slovenskej armády prihlásilo napr. z učiteľského zboru.²⁰

V konečnom dôsledku tak na základe vládnej iniciatívy do 30. júna 1939 odišlo zo Slovenska 17 763 českých štátnych a verejných zamestnancov.²¹ Spolu s rodinnými príslušníkmi to bolo okolo 50 000 osôb. Vzniknutý problém definitívne vyriešila slovensko-česká dohoda zo 17. mája 1939, podľa ktorej bolo prepustenie českých zamestnancov možné do 30. júna 1939 a následne vždy k 30. júnu príslušného roku. Protektorátna vláda sa zaviazala, že prepustených úradníkov prijme. Podmienky uzatvorenej zmluvy akceptovala aj slovensko-nemecká dohoda podpísaná 6. decembra 1940. Ďalší odsun českých zamestnancov sa tak do určitej miery skomplikoval, pretože už išlo o občanov Nemeckej ríše.

¹⁹ JÁŠEK, P.: Odsun českých vojakov zo Slovenska po vzniku Slovenského štátu. in: *Rozbitie alebo rozpad?* (ed. BYSTRICKÝ, V. – MICHELA, M. – SCHVARC, M. a kol.). VEDA, HŮ SAV, Bratislava 2010, s. 514.

²⁰ František URBAN, *Môj osud – dlhá cesta domov*. Magnet Press Slovakia v spolupráci s Múzeom SNP v Banskej Bystrici 2012, s. 40.

²¹ Ferdinand Ďurčanský konštatoval, že do konca mája 1940 bolo z ministerstva vnútra prepustených 4341 českých zamestnancov, z ministerstva školstva a národnej osvety 2898 pracovníkov, z justičných orgánov odišlo 464 zamestnancov, z poštovej služby 1881, z oblastí verejných prác 374 pracovníkov, zo železníc 5305 pracovníkov, z finančného sektora 2592 a z ostatných ministerstiev 1880 ľudí, spolu teda 19 375 zamestnancov. PE-TRUF, Pavol: *Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939 – 1945*. HŮ SAV, Bratislava 2011, s. 97; *Aké bude nové Slovensko?* Slovák, 4. 6. 1940, s. 3.

Uzatvorená dohoda riešila i prevzatie vyplácania dôchodkov úradníkov a verejných zamestnancov bývalej ČSR. Slovenská republika prebrala záväzok vyplácania dôchodkov všetkým štátnym a verejným zamestnancom, ktorí odišli do dôchodku pred 14. marcom 1939, pokiaľ získali slovenské občianstvo, alebo mali na území Slovenskej republiky k 1. júlu 1939 trvalý pobyt a tento do 25. septembra 1939 neprerušili. Okrem toho sa mali vyplácať dôchodky štátnym a verejným zamestnancom, ktorí zostali v službe na Slovensku aj po 14. marci.

Českí verejní a štátni zamestnanci však boli napriek česko-slovenskej dohode považovaní za nespoľahlivých a na základe uznesenia vlády im bol služobný pomer zmenený na dočasný, čo bolo dodatočne potvrdené vládny nariadením č. 254/1939.²²

Ústavný zákon z 25. septembra 1939 zaradil Čechov do pozície cudzincov, ktorí mohli získať občianstvo iba na základe individuálnej naturalizácie. Za slovenských občanov boli totiž uznané iba osoby, ktoré mali na území Slovenska trvalý pobyt od 30. októbra 1918. Zmena nastala po prijatí ústavného zákona č. 160/1941, keď bolo umožnené získať občianstvo taktiež osobám, ktoré sa hlásili k slovenskej národnosti. Využili to predovšetkým obyvatelia pochádzajúci z východnej Moravy, ktorí sa vyhlásili za Moravských Slovákov.²³

Po realizácii odchodu českých štátnych a verejných zamestnancov do protektorátu pôsobilo na Slovensku k 31. októbru 1943 1174 českých štátnych a verejných zamestnancov a do konca vojny ich zostalo 542. Celkovo zostalo na území Slovenskej republiky v rôznych povolaniach (súkromný sektor, slobodné povolania a i.) okolo 30 000 Čechov.²⁴ Odchodom českým zamestnancov zo Slovenska sa síce uvoľnili pracovné miesta pre Slovákov, ale v mnohých prípadoch utrpelo Slovensko ich odchodom straty v hospodárskej, vedeckej či kultúrnej oblasti.

Pokiaľ ide o zamestnávanie Čechov v súkromnom sektore, tam

²² RYCHLÍK, J.: *Česi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992...*, s. 211.

²³ RYCHLÍK, J.: Vznik Slovenského státu a česká společnost. in: *Rozbitie alebo rozpad?* (ed. BYSTRICKÝ, V. – MICHELA, M. – SCHVARC, M. a kol.). VEDA, HŮ SAV, Bratislava 2010, s. 396.

²⁴ BYSTRICKÝ, V.: Vystahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939. in: *Historický časopis*, roč. 45, č. 4, 1997, s. 597-611.

Slovenská vláda na schôdzi 24. októbra 1939 rozhodla, že zamestnancom českej národnosti možno vydať dekrét o trvalom ustanovení štátnych zamestnancov (poznámka P.M.).

sa situácia zmenila na prelome rokov 1939/1940. V polovici decembra 1939 nadobudol platnosť zákon o zamestnávaní cudzincov. Podľa starej právnej normy nepotrebovali dlhodobí pôsobiaci cudzinci na Slovensku pracovné povolenie. Nový zákon toto ustanovenie zrušil a anuloval platnosť všetkých pracovných povolení. Zo zákona teda vyplývalo, že Čech mohol byť na Slovensku zamestnaný iba vtedy, ak zamestnávateľ preukázal, že na prácu nemôže zohnať slovenského občana. Takýmto spôsobom vyhostili začiatkom roka 1940 väčší počet Čechov s odôvodnením, že ide o cudzincov bez možnosti zárobku.

Ďalšiemu výraznému odchodu Čechov zo Slovenska zabránili Nemci, ktorí si neželali zvyšovanie počtu nezamestnaných v protektoráte. Následne tak bol na príkaz ÚŠB odsun zastavený. Keďže Česi mohli na Slovensku zostať, nakoniec sa voči nim neuplatňovali ani prijaté administratívne opatrenia. Situácia sa tak až do leta 1944 stabilizovala.

Českí zamestnanci v slovenských podnikoch na príklade zbrojárskych závodov na Považí

Po rozpade Č-SR rezonovala otázka akcií súkromných podnikov v snahe o ich repatriáciu na Slovensko. Išlo vo väčšej miere o spoločnosti, v ktorých zastával majoritný kapitálový podiel majiteľ z protektorátu. Čo sa týka samotnej reakcie podnikov na túto snahu väčšinou sa ku nej stavali negatívne (napr. Sandrik uč. spol. Dolné Hámre, Carpathia drevárska uč. spol. Bratislava, Stredoslovenské elektrárne uč. spol. Banská Bystrica, Magnezitový priemysel uč. spol. v Bratislave, papierne v Harmanci, Slavošovciach a iné podniky). Slovenské závody argumentovali skutočnosťou, že v prípade nútenej repatriácie akcií by podnik stratil záujem súčasných akcionárov, finančnú podporu a zároveň potrebné úvery, bez ktorých by nemohli existovať. Súčasne hrozila strata zahraničných dodávateľov, ktorí mali s pôvodnými majiteľmi vybudované dobré obchodné kontakty. Česká strana sa k danej iniciatíve vyjadrila prostredníctvom ministerstva financií veľmi diplomaticky: „*K Vášmu prípisu zo dňa 16. júna 1939 vo veci repatriácie akcií na územie Slovenska, informuje ministerstvo financií, že otázku repatriácie akcií spoločností so sídlom na území Slovenského štátu, ktoré sú vo vlastníctve subjektov nachádzajúcich sa na území Protektorátu Čechy a Morava, možno riešiť iba medzištátnou dohodou v súvislosti s ostatnými otázkami majetkovo-právnych vzťahov medzi Protektorátom*

*Čechy a Morava a Slovenským štátom.*²⁵

V súkromnom sektore teda vlastnili české finančné inštitúcie i napriek enormnému zvyšovaniu podielu nemeckého kapitálu v slovenskom ekonomickom priestore, viaceré podniky a z tohto dôvodu nebolo možné úplne obmedziť počet českých zamestnancov v konkrétnych spoločnostiach.²⁶ Išlo predovšetkým o vedúce posty v závodoch, správnych a dozorných radách, či špecifické vysoko kvalifikované pozície vo výrobnom procese.

Uvedené konštatovanie platilo taktiež v zbrojárskych podnikoch na Považí, kde aj napriek jasnej dominancii a presadzovaní nemeckých záujmov, zostalo vo výrobnom procese pomerne vysoké zastúpenie českých zamestnancov.

Investície koncernu Škodových závodov tvorili v Dubnici koncom októbra 1938 len 10% investícií celej spoločnosti a za daných okolností predstavovala výstavba Dubnice pre vedenie spoločnosti investičné bremeno.²⁷ Počet stornovaných objednávok vzrastal a keďže neboli zabezpečené pre závod ďalšie objednávky, výroba bola v dubnickom závode takmer úplne zastavená. Nedostatok práce spôsobil prepúšťanie vysokého počtu zamestnancov. Zvýšenie nezamestnanosti v období 2. ČSR bolo typické pre celé slovenské hospodárstvo. Situácia sa nezlepšila ani po vyhlásení samostatného Slovenského štátu dňa 14. marca 1939.

V súvislosti s prepúšťaním v dôsledku nedostatku práce rástla medzi slovenským robotníctvom nespokojnosť. Poukazovalo sa najmä na to, že prepúšťaní robotníci boli len slovenskej národnosti, zatiaľ čo

²⁵ SNA BA, f. Ministerstvo hospodárstva 1938 -1945, Inv. č. 27, šk. č. 245.

²⁶ Podľa konštatovania Petra Zaťka mali nemeckí predstavitelia záujem o odchod Čechov z priemyslu a obchodu už krátko po vzniku 1. SR. Na rokovaniach v Berlíne koncom marca 1939 Hermann Göring požadoval odchod Židov a Čechov z priemyselných podnikov a navrhoval ich nahradenie nemeckými odborníkmi. Slovenská delegácia s uvedenou požiadavkou nesúhlasila, vzhľadom k obave, že po kapitálovom ovládnutí českých podnikov by sa nemecká účasť v slovenskom priemysle ešte viac posilnila. Uvedené obavy sa naplnili v nasledujúcich rokoch, keď sa nemecký vplyv na slovenský priemysel intenzívne zvyšoval. *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Tranoscius, Liptovský Mikuláš 1994, s. 90.

²⁷ VANĚK, Alois – SUŠKO, Ladislav: *Z histórie strojárskych a metalurgických závodov v Dubnici nad Váhom 1928-1949*, Dubnica nad Váhom 1976, s. 42-43.

v závode pracovali aj štátni príslušníci z Maďarska a protektorátu.²⁸ V Škodových závodoch v Dubnici nad Váhom, ktoré vznikli ako pobočný závod českej firmy, pracovalo vysoké percento českých zamestnancov. Vedenie závodu, odborní pracovníci a úradníci boli prevažne českej národnosti, radoví robotníci boli najímaní z Dubnice a okolitých obcí. V dubnickom závode k 15. aprílu 1939 bolo zamestnaných 175 úradníkov českej národnosti, čo predstavovalo 80% z celkového počtu úradníkov, 310 českých robotníkov – špecialistov, 66 robotníkov III. kategórie, čo spolu tvorilo približne 20% z celkového počtu robotníkov závodu a 17 učňov českej národnosti. Pomer českých robotníkov v jednotlivých dielňach podľa druhu práce bol rôzny, od 4,6% pri laborácii, 19,6% v náradňovni, 28% v delovke a až 58% v kotolni a elektrickej centrále.²⁹

V snahe o konsolidáciu pomerov medzi zamestnancami vydali robotnícky a úradnícky závodný výbor dňa 12. júna 1939 vyhlášku, v ktorej vyzývali všetkých zamestnancov bez rozdielu národnosti a postavenia, aby v záujme prosperity závodu ustúpili od národnostnej neznášanlivosti, politických rozbrojov a pod. *„Musíme byť dobrými „škodovákmi“, ako to od nás všetkých žiada generálne riaditeľstvo našich závodov a hlavne záujem výroby. Musíme si vážiť dobré meno Škodovky. Nesmieme dopustiť, aby práve náš závod dobrú povesť našej výrobnej značky naštrbil.“*³⁰

Národnostné rozpory v závode sa však vystupňovali až natoľko, že 3. januára 1940 ich prišla vyšetriť mimoriadna vládna komisia na čele s generálnym tajomníkom HSLS Jozefom Kirschbaumom. Riaditeľstvo závodu muselo zdôvodniť prípady uprednostňovania Čechov na úkor Slovákov. Komisii bolo preukázané, že v závode boli zamestnaní predovšetkým nenahraditeľní českí špecialisti a v záujme závodu nebolo možné v krátkom čase uskutočniť ich nahradenie slovenskými zamestnancami. Vedenie závodu muselo pred komisiou vyvrátiť aj vznesené

²⁸ SNA BA, f. MH 1938-1945, Inv. č. 27, šk. č. 234, ar. j. 540/1939. Zápisnica spísaná s Prošňanským Jozefom, Hochom Štefanom a Nosálom Michalom ohľadne prepúšťania zamestnancov Škodových závodov v Dubnici nad Váhom.

²⁹ Státní oblastní archiv (SOA) Plzeň, f. Generální ředitelství (GŘ) Dubnice, kart. 3. Otázka zamestnancov – špecialistov k Memorandu o závode v Dubnici pre generála Franza Barckhausena.

³⁰ Štátny archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (ŠA) Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica (zatiaľ nespracovaný), kart. 45. Vyhláška o konsolidácii pomerov v Škodových závodoch v Dubnici nad Váhom.

obvinenia, že českí vedúci dielni nie vždy objektívne posudzujú kvalifikáciu slovenských zamestnancov a bránia im v postupe. V súvislosti s platovými podmienkami vedenie závodu poprelo tvrdenia, že Slováci sú horšie platení ako Česi, ktorým bolo umožnené zastávať lepšie platené pozície.³¹ Následne boli vyhotovované zoznamy, kde pri osobách českej národnosti malo byť uvedené, či sú nenahraditeľní, alebo ich možno nahradiť slovenskými zamestnancami.³² Hoci sa postupne zapracovávalo aj domáce robotníctvo, kvalifikovaných slovenských zamestnancov bol stále nedostatok.

Národnostná štruktúra zamestnancov Škodových závodov v Dubnici nad Váhom k 1. decembru 1943³³

Skupina	Národnosť				
	Slovenská	Česká	Nemecká	Maďarská	Spolu
Úradníci	619	315	148	-	1082
Robotníci	6915	349	667	1	7932
Učni	282	4	106	-	392
Robotníci v lesnej správe závodu	65	-	-	-	65
Spolu	7881	668	921	1	9471

V dubnickom závode pracoval relatívne stály počet okolo 650 osôb

³¹SOA Plzeň, f. GR Dubnice, šk. č. 5. Werk Dubnica-Beschwerden gegen die Werksleitung-Untersuchungskommission. Pozri aj: BYSTRICKÝ, Valerián: (ed.), *Dubnica nad Váhom*, Bratislava 1993, s. 146.

³²ŠA Bytča pobočka Považská Bystrica, f. OÚ Ilava (1923-1945), šk. č. 49, ar. j. 558/1939.

³³Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. MNO 1939-1945 dôv., šk. č. 356, ar. j. 54-1/1-19. Správa vojenského dozorného úradu v Dubnici nad Váhom o stave zamestnancov podľa národnosti ku dňu 1. 12. 1943.

českej národnosti.³⁴ Tento stav sa iba nepatrne menil preložením jednotlivcov do tovární v protektoráte alebo útekmi zamestnancov. Dňa 9.-24. novembra 1940 bol zo Škodových závodov v Dubnici zistený útek 10 robotníkov českej národnosti.³⁵ Predpokladalo sa, že ide o komunistov alebo záujemcov o vstup do československého zahraničného vojska. Až po vojne sa zistilo, že celkovo do zahraničnej armády odišlo 23 zamestnancov dubnického závodu (19 Čechov a 4 Slováci).³⁶

Slovenská vláda sa snažila presadiť vyšší podiel Slovákov aj pri prijímaní nových zamestnancov do Považskobystrickej zbrojovky. Chcela odňať právo pobytu 600 českým zamestnancom pochádzajúcim z protektorátu. Hoci táto snaha bola neúspešná a mala len dosiahnuť prednostné zamestnávanie domáceho obyvateľstva, čiastočne upokojila napätú situáciu medzi zamestnancami Zbrojovky.³⁷ Závod Zbrojovky v Považskej Bystrici zamestnával k 1. decembru 1943 9704 zamestnancov, z ktorých sa 529 hlásilo k českej národnosti (295 úradníkov a 234 robotníkov). K nemeckej národnosti sa hlásilo 203 pracovníkov a 8 uviedlo inú národnosť.³⁸

Riaditeľ dubnického závodu Karol Husárek sa snažil zabrániť odsunu Čechov, ale najmä preto, aby nebola narušená prevádzka podniku. Zo strany dubnických gardistov však prevládala nespokojnosť a obviňovali riaditeľa z čechizácie závodu. Situácia sa ešte vyhrotila, keď za diskrimináciu českých zamestnancov boli zo závodu prepustení najhorlivejší gardisti.³⁹ Karol Husárek aj napriek tomu, že Nemcom a slovenskej vláde vychádzal v ústrety, už naďalej nebol vhodnou osobou na vedenie takého dôležitého závodu. Dňa 15. decembra 1941 bol preložený do Prahy a vo funkcii riaditeľa závodu ho nahradil Nemeč Franz

³⁴ VHA Bratislava, f. MNO 1939-1945 dôv., šk. č. 126, 222, 356. Stav zamestnancov podľa národnosti v jednotlivých mesiacoch 1941, 1942, 1943.

³⁵ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. č. 45. Kronika Škodových závodov v Dubnici nad Váhom. s. 11, 17.

³⁶ ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Česi v československom demokratickom a komunistickom odboji na Slovensku v rokoch 1939-1943*, Praha 2009, 163.

³⁷ JANAS, Karol: *Považské strojárne od Muničky po ZVL*, Žilina 2009, s. 50.

³⁸ VHA Bratislava, f. MNO 1939-1945 dôv., šk. č. 356, ar. j. 54- 1/7-16. Správa vojenského dozorného úradu o stave zamestnancov v Zbrojovke v Považskej Bystrici podľa národnosti ku dňu 1. 12. 1943.

³⁹ ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z.: *Česi v československom demokratickom a komunistickom odboji na Slovensku v rokoch 1939-1943*, s. 160-161.

Sonnewend.⁴⁰ Riaditeľ Zbrojovky v Považskej Bystrici Jaroslav Kubík zostal na svojom poste počas celej existencie Slovenského štátu. V dôsledku politických zmien sa ale vzdal postavenia starostu Považskej Bystrice, kde bol ako Čech neprijateľný.⁴¹

Napriek opatreniam prijatým proti českému obyvateľstvu na Slovensku a odsunu ich značnej časti do protektorátu, v zbrojovkách na Považí zostala početná skupina českých pracovníkov, ktorých nebolo možné nahradiť miestnymi ľuďmi s potrebnými schopnosťami a vzdelaním. Evakuáciu českých štátnych zamestnancov mala na starosti Štátna sťahovacia komisia, ktorú od 20. apríla 1939 viedol poštový komiár Ludvík Špacír.⁴² Nemci považovali zastupovanie protektorátnych príslušníkov na Slovensku komisiami českých ústredných úradov za porušenie štatútu protektorátu, pretože Čechov mohli v cudzine zastupovať len nemecké úrady.⁴³ Špacírova komisia v Bratislave, ako spomíname vyššie v texte, ale zostala i napriek uvedeným protestom neoficiálne zastupovať české záujmy na Slovensku.

Komisia bola na prechodnú dobu poverená úlohou náhrady vojnových škôd protektorátnych príslušníkov na Slovensku, pretože slovenské úrady odškodňovali len slovenských občanov a žiadosti českých zamestnancov boli zamietnuté. Prvýkrát sa týmto problémom zaoberali príslušné orgány v súvislosti s bombardovaním Bratislavy 16. júna 1944. Otázka odškodnenia sa stala predmetom medzištátneho rokovania a prípravy nemecko-slovenskej dohody o náhrade vojnových škôd vzťahujúcej sa aj na protektorátnych príslušníkov na Slovensku

⁴⁰ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. č. 38. Zmena riaditeľa. Hlásenie advokáta Edmunda Rosívala generálnemu riaditeľstvu Škodových závodov v Prahe z 3. 12. 1941.

Franz Sonnewend (pôvodným menom Rybniczek) bol brnenský Nmec a dobre ovládal češtinu. V Brne aj vyštudoval technický smer. Pôsobil ako dôstojník nemeckého vojenského preberacieho orgánu v automobilke Škodových závodov v Mladej Boleslavi. Bol príslušníkom zbraní SS a meno Sonnewend prijal až pred nástupom do Dubnice. Ako fanatický stúpenec Hitlera prišiel do Dubnice so zámerom vytvoriť zo závodu jednu z hlavných zbrojných základní Ríše. V Dubnici pôsobil až do zničenia závodu v apríli 1945.

⁴¹ JANAS, K.: *Považské strojárne od Muničky po ZVL*, s. 57.

⁴² Národní archiv (NA) Praha, f. Státní akce stehovací (STAS), šk. č. 1, ar. j. 2847/1939.

⁴³ RYCHLÍK, J.: K otázke postavenia českých zamestnancov na Slovensku v rokoch 1938-1945, in: *Historický časopis*, roč. 37, 1989, č. 3, s. 408-409.

a slovenských štátnych príslušníkov v protektoráte.⁴⁴

V súvislosti s bombardovaním dubnického závodu spojencami dňa 7. júla 1944⁴⁵ sťahovacia komisia poskytovala pomoc poškodeným českým občanom zamestnaným v závode: „*Stěhovací komise jest připravena protektorátním příslušníkům české národnosti, kteří utrpěli škody na životě, zdraví nebo majetku při bombardování Dubnice všemožně býti nápomocnou.*“⁴⁶ Pomoc im bola poskytovaná, či už vo forme peňažnej podpory, bezplatného presťahovania majetku alebo transportu pozostalosti do protektorátu.

Komisia požiadala príslušnú žandársku stanicu v Dubnici nad Váhom o upozornenie českých zamestnancov, že na základe podania si žiadosti majú možnosť získať náhradu za utrpené vojnové škody.⁴⁷ Sťahovacia komisia vyplácala poškodeným sociálnu výpomoc až do výšky 5000 Ks. Žiadateľ o devízovú výpomoc musel najskôr v protektoráte uhradiť príslušnú sumu na konto *Ústavu pro péči o přestěhoválce* pri Ministerstve vnútra v Prahe. Doklad o transakcii bol odoslaný Sťahovacej komisii v Bratislave, pričom suma do výšky 3000 Ks bola vyplatená na Slovensku v pomere K : Ks ako 1 : 1. Riešenie malo tú nevýhodu, že devízovú výpomoc mohli získať len tí žiadatelia, ktorí mali k dispozícii potrebné finančné prostriedky v protektoráte. Celkovo bolo komisii predložených 50 prípadov českých zamestnancov poškodených bombardovaním

⁴⁴ NA Praha, f. STAS, šk. č. 12. Kriegsschäden von Protektoratsangehörigen der Slowakei.

⁴⁵VHA Bratislava, f. MNO 1939-1945 dôv., šk. č. 58, ar. j. 77 ½. Hlásenie vojenského dozorného úradu v Dubnici o bombardovaní Škodových závodov v Dubnici nad Váhom.

V prvom období spojeneckých náletov od júna do septembra 1944 bola dňa 7. júla 1944 okolo 12. hodiny bombardovaná továreň Škodových závodov v Dubnici nad Váhom. Pri bombardovaní prišlo o život 16 zamestnancov najmä nemeckej národnosti a ďalších 40 ľudí bolo zranených. Nálet zasiahol Halu II., kde však nespôsobil väčšie škody. Zničená bola stolárska dielňa, nová kantína, 2 baráky v robotníckej kolónii, nemecká ošetrovňa, úplne zhorel sklad firmy Konstruktíva a bola narušená sieť prívodu elektrickej energie a vody. Podzemná časť závodu naplno zasiahnutá 13 bombami zostala nepoškodená. Na tovareň bolo zhodených približne 120 až 300 kg vážiacych bômb. Vzhľadom na rozsah závodu továreň utrpela iba menšie finančné a materiálne straty.

⁴⁶ NA Praha, f. STAS, šk. č. 12, ar. j. 1880/1944. Bombenangriff Dubnica am 7. 7. 1944.

⁴⁷ Poškodený si musel podať žiadosť, kde uviedol svoje osobné údaje, výšku a druh spôsobenej škody. K žiadosti pripojil vyjadrenie žandárstva, polície alebo notárskeho úradu: 1) či sú údaje o spôsobenej škode pravdivé, 2) akou čiastkou hodnotí škodu úrad, 3) preukázaná protektorátna príslušnosť poškodeného, 4) osobné, rodinné a majetkové pomery žiadateľa, 5) či je potrebné sa zaoberať prípadom zo sociálnych dôvodov.

Dubnice. Spôsobená škoda predstavovala 169 372 Ks.⁴⁸

Na Veľkonočnú nedeľu 1. apríla 1945 bola úplne zastavená prevádzka Škodových závodov v Dubnici nad Váhom.⁴⁹ Slovenským robotníkom bolo prisľúbené vyplatenie mzdy za 2 mesiace. Zamestnanci českej národnosti dostali príkaz odcestovať bez veľkej batožiny transportom do Protektorátu Čechy a Morava, kde im bude vyplatená mzda u sesterských firiem.⁵⁰

Protičeské nálady, ktoré do istej miery na Slovensku po stabilizácii pomerov v roku 1940 utíchli, začali v rámci propagandy opäť v roku 1944 oživovať niektoré tendenčné denníky, ktoré poukazovali na „skrytého nepriateľa“ na Slovensku.⁵¹

Po vypuknutí SNP sa začali ozývať hlasy obviňujúce Čechov ako jedného z iniciátorov povstania a predovšetkým mladá ľudácka generácia požadovala okamžité vysťahovanie Čechov zo Slovenska. Stanovenú požiadavku podporila vo svojom programovom vyhlásení 4. októbra 1944 aj nová slovenská vláda svojim predsedom Štefanom Tisom. Na základe prezentovaných aktivít začalo ministerstvo vnútra odoberať Čechom štátne občianstvo. K vyhosteniu Čechov však nedošlo ani v tomto prípade, pretože hranicu s protektorátom po porážke SNP Nemci uzavreli a nedovolili prechod žiadnym transportom osôb. O povolenie odsunu Čechov do protektorátu požiadala slovenská vláda nemeckých predstaviteľov prostredníctvom vyslanca v Berlíne B. Galvánka, tieto

⁴⁸ NA Praha, f. STAS, šk. č. 12, ar. j. 1880/1944. Bombenangriff Dubnica am 7. 7. 1944.

⁴⁹ ŠA Bytča, pobočka Považská Bystrica, f. OÚ Ilava, šk. č. 63, ar. j. 349/1945. Oznámenie o zrušení prevádzky v Škodových závodoch v Dubnici nad Váhom.

⁵⁰ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodové závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. č. 48. Správa o zničení závodu v Dubnici nad Váhom zo dňa 5. 5. 1945 Karolom Korunkom.

⁵¹ „Česi na Slovensku sa cítili už znova na koni a až otvorene prejavovali svoj protislovenský postoj a to spôsobom, ktorý musí pobúriť každého sebavedomého Slováka. Skoro by ste už ani nepoznali v nich tých ustrašených, pokorných tvorov z r. 1939 – aj tá pokornosť bola len púhou maskou na zavedenie slovenských ľudí – tak rýchlo sa zmenili od začiatku poslednej sovietskej ofenzívy. Práve táto ich zmena umožnila nám spoznať, koľko ich ostalo ešte na Slovensku a aké pozície zaujímajú v našom verejnom živote. Tie ich zlomyseľné poznámky vo verejných lokáloch i na ulici, tie ich posmešné pohľady... – to všetko svedčí o starom českom duchu, ktorý sa v ničom nezmenil a je dnes vo svojom protislovenskom postoji rovnaký, ako bol pred osamostatnením sa Slovenska, teda sa starej republiky.“ Gardista: Česi na Slovensku. roč. 6, č. 36, 13. februára 1944.

snahy však boli neúspešné.⁵² Nemci nemali záujem o nárast počtu obyvateľov Ríše.

Otázka ďalšieho výraznejšieho odsunu českých zamestnancov zo Slovenska sa tak nere realizovala a udalosti spojené s príchodom nemeckých vojsk a vypuknutím SNP, či vojenskej operácie a prechod frontu cez územie Slovenska, už neumožnili ich výraznejší odchod do protektorátu.

⁵² RYCHLÍK, J.: *Česi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992...*, s. 216; PREČAN, Vilém: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Nemci a Slovensko*, Bratislava 1970, dok. 218, s. 434-435.